

HELLENISMESTUDIER

Af Erik Christiansen

I 1988 besluttede Statens Humanistiske Forskningsråd at iværksætte et forskningsinitiativ om Hellenismen over en femårig periode med start fra 1. januar 1989 og en rammebevilling på ca. fem millioner kroner. Med underoverskriften »den første internationale massekultur« gik startskud-det under pressens bevågenhed, og herudover blev det tidligt besluttet, at der skulle lægges vægt på formidling af initiativets enkelte dele til kredse uden for universitetsverdenen. Resultatet heraf er blandt andet blevet de seks bind »hellenismestudier«, som her foreligger til anmeldelse (Troels Engberg-Pedersen, Per Bilde, Lise Hannestad og Jan Zahle, red., *Hellenismestudier* 1-6, Aarhus Universitetsforlag 1989-91). De vil samtidig give anledning til nogle principielle betragtninger over initiativets forløb indtil skrivende stund (november 1992).

Første bind indledes med en præsentation af initiativet, der tidsmæssigt defineres således:

Kulturudviklingen fra Aleksander den Store til omkring midten af 2. årh. e.Kr. med særlig vægt på den formative, i traditionel forstand »hellenistiske« periode fra Alexander til Augustus. (s. 9)

Det er et meget problematisk, men typisk dansk kompromis imellem to opfattelser: den ene, der vil sætte Hellenismen fra Alexander den Stores død i 323 f.v.t. til Augustus' erobring af Ægypten i år 30; den anden – herhjemme mest markant fremført af Vilhelm Grønbech – der vil føre Hellenismen frem til Constantin den Store eller sågar Julian Apostata. Hellenismeinitiativet vælger altså en datering midt imellem de to, uden at give nogen begrundelse; men det er vel, fordi kejser Hadrian skal med? Det problematiske heri hænger også sammen med, at de to opfattelser krydses af en uenighed om, hvorvidt tidsafgrænsningen kun er en kapiteloverskrift, eller om man kan lægge noget indholdsmæssigt i begrebet.

Review-artikel

Efter den indledende præsentation lægger tre af den nedsatte styringsgruppes medlemmer for med hver sit bud på initiativet. Troels Engberg-Pedersen har kaldt sit indlæg »Hvorfor bør hellenismeforskningen styrkes lige nu?« og hævder herunder, at

På en eller anden måde må den hellenistiske forarbejdning af de to klassiske kulturer repræsentere et bevidsthedsmæssigt stade, som en senere tid ikke blot har kunnet gå bagom. (s. 13)

Med »de to klassiske kulturer« menes henholdsvis den klassisk græske og den jødiske kultur, og jeg er helt uenig, hvad angår den førstnævnte. Når eftertiden ikke »blot har kunnet gå bagom« den hellenistiske kultur, hænger det sammen med, at det primært var i denne udformning, romerne lærte den græske kultur at kende og gav den videre til de følgende århundreder. Først langt senere begyndte europæerne at beskæftige sig med, hvad den klassisk græske kultur *selv* har efterladt sig.

Men Troels Engberg-Pedersen giver fire andre – gode – grunde til at tage Hellenismen op: debatten om kulturbegrebet, kravet om tværfaglighed, spørgsmålet om kulturmøde og et revideret syn på det klassiske. Som et afsluttende eksempel på, hvad man kan gøre, giver han en interessant analyse af striden i den kristne menighed i Antiokia, kendt fra kapitel 2 i Paulus' Galaterbrev.

Under overskriften »Grønbechs tolkning af hellenismen« giver Per Bilde en gennemgang af Vilhelm Grønbechs vigtigste værker om og syn på Hellenismen. Bilde kan godt forholde sig kritisk til Grønbech, gør således opmærksom på det mildt sagt uheldige i, at denne overhovedet ikke beskæftigede sig med det politiske, militære, tekniske eller sociale og økonomiske; men han er ikke kritisk nok. Han gengiver ganske rigtigt Grønbechs syn på det hellenistiske menneske som

ikke længere en *aktiv deltager* i sit eget samfund (i arbejde og i politik), men en *passiv tilskuer* til begivenheder, som er langt uden for dets rækkevidde. (s. 28)

Denne karakteristik dækker imidlertid ikke typiske romere som gamle Cato, Cicero, Tacitus eller Ammianus Marcellinus, for resten heller ikke hverken Seneca eller Marcus Aurelius. Sagt med andre ord: Enten ek-

sisterer Grønbechs »hellenistiske menneske« ikke, eller også er hans nedre tidsafgrænsning helt hen i vejret! Når Bilde derfor afsluttende spørger, om vi alligevel trods alle indvendinger kan hente inspiration i Grønbechs hellenismeportræt, vil jeg lige ud svare, at der ikke er nogen som helst grund til at trække den krikke ud af stalden igen! Det skulle da være som en kuriositet.

I sit indlæg, »Hellenismen i arkæologisk lys«, går Lise Hannestad derimod ind for den traditionelle datering af Hellenismen og hævder tilmed, at den arkæologisk set giver mening. Også hun har gode grunde til at tage Hellenismen op: Det er en periode, der har været ringeagtet og derfor forsømt såvel i udgravninger som i undervisning af studerende i klassisk arkæologi; men nyere udgravninger er netop begyndt i nye områder, ligesom synet på Hellenismen er begyndt at ændre sig med nye spørgsmål til følge. Hun peger også på den inspiration, der kan udgå fra nyere studier af forholdet imellem kolonier og kolonimagt, og endnu stærkere end Engberg-Pedersen tilføjer hun nødvendigheden af et tværfagligt samarbejde som en yderligere begrundelse: Det vil generelt styrke antikdisciplinerne at lære hinanden bedre at kende. Jeg er helt enig heri!

Så følger to »gæster«. Johnny Christensen indleder sit bidrag, »Hellenismen som gennembrud til en moderne kulturforståelse«, med en blank afvisning af Grønbechs opfattelse af den hellenistiske kultur. I stedet plæderer han for, at det, eftertiden – og dermed også vi – skylder Hellenismen, er en kulturramme, litteraturgenrerne og et fagsprog. Det virker som en spændende udfordring til nye undersøgelser!

Med »Hellenismen som model for det 21. århundredes kultur?« siger Johannes Sløk, som ventet, noget meget skarpsindigt om overnational statsdannelse, kulturforskelle, religiøs pluralitet, magtesløshed over for det uoverskuelige, individualisme og etisk rådvildhed. Det skarpsindige gælder vel at mærke vor egen tid, men – med al respekt – ikke hellenismen.

Her ville det være på sin plads at bede styringsgruppens medlemmer om en oversættelse af de formulerede slagord »international« og »kultur« til græsk eller latin, og de ville blive svar skyldig. I lighed med »nation« stammer begge begreber fra en langt senere tid, og de er til-

Review-artikel

med så værdiladede i dag, at man skal være forsigtig med at gøre brug af dem. Derimod kan »masse« oversættes; men *ochlos* på græsk og *plebs* på latin er normalt stærkt nedsættende ord i elitens mund. Det ville have været interessant at få at vide, hvorledes dette forskningsinitiativ ville have forsøgt at afdække de hellenistiske »masser« ellers ukendte verden.

Det første hellenismehæfte rummer de oplæg, som blev givet på en konference den 5. april 1989, hvor initiativet blev præsenteret. Der er ikke noget historikerbidrag, og det er en stor mangel, for det kunne have givet det videre forløb et nødvendigt perspektiv ved blandt andet at stille sådanne definitionsspørgsmål. Denne bemærkning er ikke surt ment. En forklaring kan nemlig være, at vi historikere har så travlt med vort eget fags indbyggede tværfaglighed, at vi ikke er aktive nok i forholdet til andre fag. Klassisk arkæologi og klassisk filologi derimod føler sig med rette så trængt, at de fleste udøvere straks rækker fingeren i vejret, når der er lejlighed til det.

Konferencen sluttede med drøftelser i grupper og i plenum, og referaterne bringes her. Det formeligt vrimler med gode ideer og forslag til, hvad dette forskningsinitiativ kan tage op og hvordan. Man ender imidlertid med den største fællesnævners princip: Her vil der være plads til alt, når blot det falder inden for den angivne tidsperiode.

Resultatet bliver en broget buket, hvilket allerede viser sig i *Hellenismestudier* 2. Jesper Carlsen (»Historikeren M. I. Rostovtzeff«) lægger for med et nødvendigt opgør med Rostovtzeffs ekstreme modernisme, idet han dog med rette betoner, at Rostovtzeff i *Social and Economic History of the Hellenistic World* – hans sidste større værk – i praksis modificerede sin egen fremstilling i *The Ancient World* fra 1926-27. Jørgen Podemann Sørensen (»Det religionshistoriske element i Grønbechs 'Hellenismen'«) fortsætter med et opgør med Vilhelm Grønbech, idet han navnlig hæfter sig ved dennes manglende forståelse for den historiske udvikling og ved det forførende i den psykologiserende indlevelse.

Herefter følger fem bidrag fra unge forskere, der fremlægger de foreløbige resultater af projekter, de hver især arbejder med. Simon Låursen (»Epikur Om Naturen 25. bog. Form og indhold«) konkluderer,

at Epikurs behandling af den frie vilje forblev autoritativ; nok så interessant er imidlertid hans beskrivelse af arbejdet med de forkullede papyrustekster fra Herculaneum. Chr. Gorm Tortzen (»Theophrast og den botaniske terminologi«) har kastet sig ud i en læsning af Theophrasts botaniske skrifter, og det er der ikke mange, der har gjort før ham. Han konkluderer, at dette eneste bevarede arbejde om teoretisk botanik fra oldtiden udgør begyndelsen til en ny videnskab. Benedicte Mygind (»Oversættelse af græsk stoisk terminologi hos Cicero og Seneca«) undersøger, hvordan – og hvor forskelligt – Cicero og Seneca oversætter græske filosofiske termer til latin, og understreger med rette, at vi hermed overværer fødselen af en væsentlig del af det vesteuropæiske ordforråd. Inge Nielsen (»Badeanlæg og bademetoder i Palæstina i 2.-1. årh. f. Kr.«) søger at klarlægge, hvad der er jødisk, og hvad der er græsk i palæstinensiske bade, men også hvilken rolle dette spiller i romanseringsprocessen. Pia Guldager (»Senrepublikanske helligdomskomplekser i Centralitalien«) tager sit udgangspunkt i Diana-helligdommen i Nemi og argumenterer – ret svært læseligt – for, at denne og andre italiske helligdomme ikke afspejler romersk indflydelse, men en indoptagelse af hellenistiske træk i en lokal tradition.

I *Hellenismestudier* 3 er det i højere grad de mere etablerede forskere og de velkendte emner, der kommer til orde. Bodil Due (»Xenophon som hellenist«) fremhæver, at »hendes« Xenophon er en forløber for væsentlige sider ved Hellenismen: dens menneskesyn, herskerideologi og syn på den ideelle leder, men også for romanen og biografien samt måden at skrive historie på. Poul Pedersen (»Aspekter af oprindelsen til hellenistisk monumentalarkitektur og fyrstekultur«) argumenterer ivrigt for, at grundlaget for den hellenistiske monumentalarkitektur og fyrstekultur lægges i »hans« Halikarnassos og altså ikke har forbilleder i Ægypten eller Nærorienten. Erik Nis Ostenfeld (»Skæbne og forsyn i den ældre stoicisme«) bringer en – svært tilgængelig – gennemgang af årsagsbegrebet hos stoikerne og konkluderer, at det står imellem vor tids årsagsopfattelse og den, vi finder hos Platon og Aristoteles. Jacob Isager (»Plinius den Ældre som kilde til hellenistisk kunst«) vil, som titlen på hans bidrag angiver, vise »sin« Plinius som eneste bevarede kilde til Hellenis-

Review-artikel

mens kunstopfattelse, men fortæller nok så meget om den hellenistiske påvirkning af romernes kunstmag. Birte Poulsen («Augustus, Dioskurerne og de hellenistiske herskere») diskuterer »sine« tvillingebrødre Castor og Pollux som et led i Augustus' tronfølgerpolitik, men dermed også som et produkt af den hellenistiske kejserideologi.

Redaktørerne (= styringsgruppen) siger ganske rigtigt i forordet til hæftet, at bidragene – bortset fra Ostenfelds – alle kredser om så vigtigt et emne som herskeren og herskerideologi. Ja, det mere end råber på ét eller flere bidrag, der på tværfaglig grund kunne diskutere den hellenistiske herskerkult, navnlig i lyset af det epokegørende nye syn på den romerske kejserkult, som blandt andet Simon Price står for. Det kunne være interessant at spore de græske rødder hertil og ikke blot som tidligere forklare det med henvisning til de nærorientalske, achæmenidiske og ægyptiske traditioner.

Hellenismestudier 4 er et énmandsværk med undertitlen »Hellenismeforskningen mellem orientalisme, hellenisme, imperialisme og afkolonisering«. I en veritabel *tour de force* fører Uffe Østergård os fra Droysens opfindelse (*sic!*) af Hellenismen til i dag. Veloplagt og velskrivende påviser han, hvorledes hellenismeforskningen har været afhængig af Europas forhold til den øvrige verden: den europæiske overlegenhedsfølelse i kolonialismens og imperialismens tidsalder, afkoloniseringens krav om at forstå de fremmede og undertrykte folkeslag og endelig den frustration, der breder sig ved, at den tredje verden og dens ledere opfører sig ganske anderledes, end de europæiske frihedsforkæmpere havde forestillet sig.

Fremstillingen er vidtløftig (alt for vidtløftig; ellers var det jo ikke Uffe!), men til tider også satanisk vittig, som når det f.eks. på s. 54 hedder:

At finner har let til kniven og at spaniere er stolte, var hverken jeg eller mine klassekammerater dog det mindste i tvivl om, trods års tålmodig belæring om det modsatte.

Det er i virkeligheden et meget givtigt indlæg i den tidligere indoktrinierungsdebat.

Der er andre gode bemærkninger, såsom afvisningen af »nationale stater« i hellenistisk tid, den bryske nedgøring af forsøget på at tage Grønbech alvorligt, for ikke at tale om følgende svada:

Det er et yndet trick, som især bruges af arkæologer, når de vil sætte historikere på plads med henvisning til, at deres »virkelighed« ikke er så »virkelig« som den arkæologiske. Men de glemmer, at også deres »facts« hviler på fortolkninger, selv om de virker mere jordnære og håndgribelige. (s. 68)

Dog forekommer det mig, at styringsgruppen – og dermed redaktionen af også dette hæfte – burde have udvirket, at indlægget var blevet skåret ned til én, gerne lang artikel, og at den var blevet bragt sammen med andre artikler om hellenismebegrebet, hellenismeforståelsen og hellenismeforskningen igennem tiderne. Under alle omstændigheder sad jeg tilbage med store forventninger til, hvilken virkning dette magtfulde indlæg gjorde på initiativets videre forløb, men indtil videre har jeg ventet forgæves...

Hellenismestudier 5 har undertitlen »Rhodos i hellenistisk tid«. Vincent Gabrielsen (»Det rhodiske flådearistokrati«) giver en tankevækkende analyse af det rhodiske aristokrati: hvordan det sikrede sig imod social uro og samtidig sikrede sig mandskab til flåden, hvordan det skaffede sig rigdomme ved bekæmpelse af sørøveriet, og hvordan det opretholdt sig selv og sin magt via adoptioner. Med fuld forståelse for de metodiske problemer giver John Lund (»Rhodiske amfører som kilde til øens fjernhandel i hellenistisk tid«) en interessant kortlægning af de rhodiske amførers udbredelse i tid og sted, med den konklusion, at den rhodiske vinhandel – og dermed hele den rhodiske økonomi? – kulminerede i årene cirka 200-180 f.v.t.

Begge indlæg er forarbejder, som fortjener at blive videreført, og begge viser, hvad der kunne være opnået, hvis man som led i forskningsinitiativet f.eks. havde gjort Rhodos til et *case study*, omfattende også religionen, arkitekturen og den politiske historie, herunder forholdet til Rom. Men sådan skulle det åbenbart ikke være!

Simon Laursens artikel (»Den koiske kreds«) drejer sig *ikke* om

Review-artikel

Rhodos. Det er tværtimod en af hans pointer, at den græske litteratur blev bestemt efter genrer og ikke efter geografisk tilhørsforhold. I øvrigt er der tale om en interessant påpegning af, hvor elitær den hellenistiske litteratur blev i sine – vellykkede – forsøg på at forny sig (hvem sagde »massekultur«?). Selv om Panaitios var fra Rhodos, handler Troels Engberg-Pedersens artikel (»Panaitios fra Rhodos: Individ og samfund i hellenistisk tid«) ikke om Rhodos, men netop om Panaitios, eller rettere sagt: den søger via Ciceros *de officiis* at indkredse Panaitios' tanker og forhold til den tidlige stoicisme.

Hæftet slutter med et elegant opgør med synet på Hellenismen som en dekadent sentidskultur. Den tyske forsker Paul Zanker påpeger i en oversat artikel (»Nydelsesrig sentid? Om de senhellenistiske byers billedverden«) i modsætning til gængse opfattelser, at der i Hellenismen blev udviklet meget nyt, som blev model for romersk kejsertid: det monumentale, livskvalitet, livsglæde, klassisk dannelse og apolitisk holdning. Redaktørerne fortæller i forordet, at det drejer sig om en artikel, som blev udleveret til deltagerne på et Rhodos-seminar i efteråret 1990, og at den »spillede en stor rolle i diskussionerne« (s. 3). Hvordan det ytrede sig, fremgår desværre ikke noget sted.

Som bind 4 er også *Hellenismestudier* 6 et énmandsværk, nemlig en oversættelse til dansk af den franske historiker Pierre Briants bog om Alexander den Store. Og nu vælter spørgsmålene frem: Hvorfor en *hel bog* om Alexander, når man tilsyneladende i det mindste er blevet enige om at tidsfæste Hellenismens begyndelse til hans død? Når det nu skulle være en bog om Alexander, hvorfor så oversætte en udenlandsk bog? Hvorfor ikke udstyre et ungt menneske med et stipendium til at sætte sig ind i den nyere forskning om Alexander og på den baggrund skrive en bog på dansk om ham? Og når man nu er gået over åen efter vand, hvorfor så netop Briants bog?

Jo, skriver redaktørerne, der findes ikke nogen bog på dansk, »der så klart og tankevækkende behandler denne store skikkelse« (s. 4). Man må så sandelig håbe, at Briant ikke har læst denne passage eller ikke forstår dansk, for det er en fornærmelse imod en mand, der netop vil aflive forestillingen om Alexander som den store personlighed! Redak-

tørerne siger også, at valget skyldes, at Briants »metode og nysyn her folder sig smukt ud« (s. 4). Nej! må jeg sige efter gennemlæsning af bogen. Der er bestemt interessante iagttagelser, således konstateringen af Alexander som i bund og grund en traditionel achæmenidehersker; men i det store og hele er der ikke noget i bogen, som ikke er gængs opfattelse i dag (vel at mærke i seriøse skrifter).

Læserne bedrages ved kolofonens oplysning om, at oversættelsen er foretaget på grundlag af tredieudgaven fra 1987. Den oprindelige bog udkom i 1972 og var da ét af mange nødvendige opgør med det fremherskende syn på Alexander. Endnu dengang var Tarns billede det fremherskende, og året efter udkom en ny udgave af Schachermeyrs græselige Alexanderbiografi. (Om det skiftende syn på Alexander kan man læse i Aksel Damsgaard-Madsens fortræffelige kildebog, *Alexander den Store og hans verden* fra 1977).

Det generelle billede af Alexander er i dag ganske anderledes, blandt andet som følge af Briants mange skrifter. Jeg sidder tilbage med en grum, men forhåbentlig ubegrundet mistanke om, at nogen (eller nogle) i styringsgruppen ved et tilfælde er kommet over Briants bog og til sin overraskelse har fundet en ganske anden opfattelse af Alexander end den, der var gængs i den pågældendes skoletid!

Hertil kommer desværre, at forfatterens virtuose fransk ikke kommer frem i den danske oversættelse; men det ville måske også være for meget forlangt.

»Initiativ«, »netværk«, »projekt«, »center« er modeord i dagens forskning. De stammer fra naturvidenskaben, som har en del gode erfaringer hermed, og da det er naturvidenskaben, der sætter dagsordenen i dag, er det forståeligt, at kredse i det humanistiske forskningsråd har ønsket at vise offentligheden, at humanisterne også kan. Samlet viser rækken af *Hellenismestudier* imidlertid en grundlæggende skavank ved megen humanistisk forskning, nemlig at en række enkeltpersoner sidder med hver sit grundforskningsemne, ofte uden kendskab til eller egentlig interesse for, hvad andre forskere gør.

Et middel mod denne misere er tværfagligt samarbejde; men tværfaglighed kommer ikke ved at man kalder på det; det kræver en aktiv

Review-artikel

indsats. Flere af bidragyderne oplyser i en indledende note, at dette er den skriftlige udgave af det foredrag, de gav på det og det seminar. Der er imidlertid intet, der tyder på, at diskussionsindlæg fra andre på nogen måde har påvirket forfatterne.

Det skal ikke forklejne, at vi her har fået en række interessante artikler. Yngre forskere har fået lejlighed til at vise, hvad de kan – hvis vi ellers kunne skaffe dem stillinger. Etablerede forskere har vist, at der foregår en livlig forskningsaktivitet på de eksisterende institutioner. Det er alt sammen godt, og læser man artiklerne, bliver man klogere på en række enkeltområder.

I den brogede buket er der væsentlige emner, der mangler. Jeg har i det ovenstående peget på et par stykker og vil her kun tilføje to andre: De sociale og økonomiske forhold er blevet stedmoderligt behandlet; hvor er f.eks. den afhængige arbejdskraft, som var grundlaget for elitens liv? Det samme gælder historieskrivningen; således nævnes Polyb kun *en passant*.

Vigtigere er dog, at det ikke er kommet til nogen egentlig diskussion, om Hellenismen er et indholdsmæssigt begreb eller ej. På det foreliggende grundlag må jeg i al fald konkludere, at det er bedst at betragte Hellenismen som en traditionel, men bekvem eller ubekvem kapiteloverskrift til den del af oldtiden, som gik fra Alexanders død til Augustus' erobring af Ægypten.

Den helt fundamentale svaghed ved forskningsinitiativet synes dog at være, at ingen havde gjort sig dybere tanker om, hvad man ville med det, før man formulerede slagordet om »den første internationale massekultur«. Det må ske en anden gang!

Liste over de omtalte bøger

Pejlinger af Hellenismen, (Hellenismestudier 1), red. Troels Engberg-Pedersen, Per Bilde, Lise Hannestad og Jan Zahle, Aarhus Universitetsforlag, Århus 1989, 70 s., kr. 38.

Aspekter af Hellenismen, (Hellenismestudier 2), red. Troels Engberg-Pedersen, Per Bilde, Lise Hannestad og Jan Zahle, Aarhus Universitetsforlag, Århus 1990, 95 s., kr. 48.

Fra Xenophon til Augustus, (Hellenismestudier 3), red. Troels Engberg-Pedersen, Per Bilde, Lise Hannestad og Jan Zahle, Aarhus Universitetsforlag, Århus 1990, 73 s., kr. 38.

Review-artikel

Uffe Østergaard, *Akropolis Persepolis tur/retur. Hellenismeforskningen mellem orientalisme, hellenisme, imperialisme og afkolonisering*, (Hellenismestudier 4), Aarhus Universitetsforlag 1991, 80 s., kr. 38 .

Rhodos i hellenistisk tid, (Hellenismestudier 5), red. Per Bilde, Troels Engberg-Pedersen, Lise Hannestad og Jan Zahle, Aarhus Universitetsforlag 1991, 112 s., kr. 48.

Pierre Briant, *Alexander den Store*, (Hellenismestudier 6), 112 s., kr. 68.

Erik Christiansen
Docent, dr.phil.
Historisk Institut
Aarhus Universitet